

Beyitlerinin Başlangıç ve Kafiye Harfleri Aynı Olan Bir Elifnâme: Râğıb'ın *Elifnâme'si*

An *Elifnâme* Whose Couplets Have the Same Initial
and Rhyme Letters: Râğıb's *Elifnâme*

SİBEL AY

Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi.
(sibelay35@gmail.com), ORCID: 0000-0002-6229-0539.

Başvuru/Submitted: 06.08.2024. Kabul/Accepted: 12.11.2024.

“ ” Ay, Sibel. “Beyitlerinin Başlangıç ve Kafiye Harfleri Aynı Olan Bir Elifnâme: Râğıb'ın *Elifnâme'si*.” *Zemin*, s. 8 (2024): 26-49.

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14184714>.

Özet: İslam kültüründe ilm-i hurûf denilen alanın temel aracı olan harfler vasıtasıyla oluşturulan ebced, cıfr, vefk ve tefe'ül gibi sistemler hayatı ve insanı anlamlandırma çabalarının bir sonucudur. Hurufilik ve İslam tasavvufunda harflere dair inanışlar zamanla şairler için bir kaynak olarak değerlendirilmiştir. Şairler şiirlerinde çoğunlukla harfleri noktalı-noktasız ya da bitişen-bitişmeyen harfler olması bakımından şekle dayalı söz hüneri olarak kullanmışlardır. Bunun yanı sıra harflerin, temsil ve işaret ettikleri mecazi ve tasavvufi sembollerin ifade aracı olarak sıklıkla kullanılması yeni nazım türlerinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Harflere dayalı bir tertibe sahip nazım türü denildiğinde akla ilk gelen elifnâmelerdir. Elifnâmeler; gazel, kasîde, müseddes, mesnevî, koşma, destan, semai ve divan gibi çeşitli nazım şekilleriyle yazılmıştır. Klasik Türk edebiyatı ve halk edebiyatının müstereklerinden olan bu tür genellikle Allah'ın esma ve sıfatları, Allah'a yakarış, Hz. Peygamber ve din büyüklerine övgü, ibadetin önemi, tarikat-şeyh ilişkisi, yaratılışın özü ve anlamı, vahdet-kesret ilişkisi gibi dinî, tasavvufî ve didaktik konularda yazılmaktadır. Tertip şekli bakımından çeşitlilik gösteren elifnâmeler harflerin bulunduğu yer ve nazım birimi temelinde ters, düz, düz-ters, ebcednâme ve iç içe elifnâmeler şeklinde tasnif edilmiştir. Yapılan çalışmalar incelendiğinde yayımlanan elifnâmelerde düzenli şekilde beyitlerin başlangıcı ve kafiye harfi aynı olan bir elifnâme tespit edilememiştir. Bu açıdan çalışmamızın konusu olan on dokuzuncu yüzyılda Râğîb tarafından mesnevî nazım şekliyle kaleme alınmış elifnâme, hem beyitlerinin ilk mısralarındaki kelimenin ilk harfinin hem de kafiye harflerinin alfabetik ve aynı olması bakımından ilginçtir. Çalışmamızda kaynaklarda daha önce bahsedilmemiş bu elifnâmenin varlığına değinilip şiir multeva ve şekil hususiyetleri açısından incelenecektir. Çalışmanın sonunda *Elifnâme*'nin transkripsiyonlu metni ve dilîçi çevirisine yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: İslami Türk edebiyatı, Tasavvuf edebiyatı, elifnâme, Râğîb, on dokuzuncu yüzyıl.

Abstract: In Islamic culture, systems such as abjad, cafr, wafq, and bibliomancy—created using letters, which are the basic tools of the field called the science of letters—are the result of efforts to give meaning to life and humanity. In Hurufism and Islamic Sufism, beliefs about letters have been evaluated as a source for poets over time. In their poems, poets have mostly used letters as verbal skills based on shape, in terms of being dotted or undotted or contiguous or non-contiguous letters. In addition, the frequent use of letters as a means of expression for the symbolic and mystical symbols they represent and indicate has paved the way for the emergence of new types of verse. When it comes to a kind of verse based on letters, the first thing that comes to mind is *elifnâmes*. *Elifnâmes* are written in various verse forms such as *gazel*, *kasîde*, *müseddes*, *mesnevî*, *koşma*, *destan*, *semâ'î*, and *divân*. This genre, which is a common feature of classical Turkish literature and folk literature, is generally written on religious, mystical, and didactic subjects such as the names and attributes of Allah, supplication to Allah, praise of the Prophet Mohammad and religious figures, the importance of worship, the relationship between the order and the sheik, the essence and meaning of creation, and the relationship between unity and abundance. Diverse in terms of their arrangement, *elifnâmes* have been classified as reverse, straight, straight-reverse, *ebcednâme*, and nested *elifnâmes* based on the location of the letters and the unit of verse. When the studies conducted were examined, it was not possible to identify an *elifnâme* in which the beginning of the couplets and the rhyme letter regularly were the same. In this respect, the *elifnâme* written by Râğîb in the 19th century in the *mesnevî* verse form, which is the subject of our study, is interesting in that both the first letter of the word in the first lines of the couplets and the rhyme letters are alphabetical and the same. In our study, the existence of this *Elifnâme*, which has not been mentioned before in the sources, will be noted and the poem will be examined in terms of its content and form. At the end of the paper, the transcribed text and intralingual translation of *Elifnâme* is included.

Keywords: Islamic Turkish literature, Sufi literature, *elifnâme*, Râğîb, 19th century.

Arap alfabesinin ilk harfi olan *elif* ile Farsça mektup, ferman, risale, kitap¹ anlamlarına gelen *nâme* sözcüğünün vasıf terkibi şeklinde birleşmesiyle oluşan *elifnâme*, farklı biçimlerde tanımlanmıştır. Terim anlamına göre *elifnâmeler* “Osmanlı Türkçesindeki otuz üç harfin değişik konularda, değişik şekillerle, genellikle mısra başlarındaki harflerin alt alta alfabetik sıra ile beyitler hâlinde yazılarak devam etmesi neticesinde oluşan manzum eserler”² olarak tanımlanmıştır.

Elifnâmeler klasik Türk şiirinde mesnevî, kasîde ve gazel biçiminde genellikle şairlerin dîvânları içerisinde yer almaktadır. Halk şiirinde de kullanılan elifnâmeleri, daha çok Âşık edebiyatı nazım şekillerinden koşma, destan ve divan nazım biçimlerinde görmek mümkündür.³ Klasik Türk edebiyatı ve halk edebiyatının ortak verimi kabul edilen dinî-tasavvufî Türk edebiyatında ise tevhîd, münâcât, na‘t ve medhiye nazım türlerinde yazılmış elifnâmeler bulunmaktadır. Bu şiirlerde en çok Allah’a yakarış için yazılan münâcâtlar, Allah’ın varlığını, eşsizliğini esmâ-i hüsnâ ile öven tevhîdlerden başka, Hz. Muhammed’e, Hz. Ali’ye ve On İki İmam’a veya döneminin büyükleri olan mutasavvıflara yapılan övgüler gibi konular ele alınmıştır. Genel olarak bu konularda yazılmakla birlikte başka değişik mevzularda da elifnâme yazılabilmektedir. Kaleme alındığı sahaya bağlı olarak çoğunlukla aruzun *fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün* kalıbıyla ya da 11’li hece ölçüsüyle yazılan bu şiirlerde mısra ya da beyitlerin ilk harfleri takip edildiğinde elif harfinden ye harfine kadar Arap harflerinin sıralandığı görülmektedir.⁴

Türk edebiyatında elifnâme türündeki ilk şiir on birinci yüzyılda kaleme alınmıştır. Şairi belli olmayan bu şiir Uygur-Soğd alfabesiyle yazılmış sekizer mısralık yirmi bir bölümden meydana gelir. Dil ve ifade bakımından sade olan şiir Burkan kültürünü anlatmaktadır.⁵ İslamiyetin kabulü ve Arap menşeli alfabenin kullanılmaya başlanmasıyla harf şiiri yazma geleneği kuvvetlenerek devam etmiştir. Osmanlı harfleri esas alınarak yazılmış harf şiirlerine elifnâme adı verilmektedir.

1 Mütercim Âsım Efendi, *Burhân-ı Kâti*, haz. Mürsel Öztürk ve Derya Örs (Ankara: TDK, 2000), 540.

2 Abdurrahman Güzel, *Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı* (Ankara: Akçağ, 2006), 634.

3 Güzel, *Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı*, 634.

4 Nihat Öztoprak, “Elifnâmelerin Tertip Hususiyetleri ve Metin Tesisindeki Yeri,” *Uluslararası Türklük Bilgisi Sempozyumu: 25-27 Nisan 2007: Bildiriler 2* (Erzurum, 2009), 817.

5 Reşit Rahmeti Arat, *Eski Türk Şiiri* (Ankara: TDK, 1991), 102.

Osmanlı döneminde elifnâmelerin muhtevasında da bir genişleme söz konusu olmuş, dinî-tasavvufî elifnâmeler yanında din dışı konuları işleyen şairler de kaleme alınmıştır. Pek çok şair, mensup olduğu tarikatın esaslarını ve bağlı bulunduğu şeyhin methini elifnâmelerle ortaya koymaya çalışmıştır. On altıncı yüzyıldan itibaren elifnâmeler şekil özellikleri bakımından zenginlik ve çeşitlik kazanmaya başlamıştır.⁶ On altıncı yüzyıl şairlerinden Fuzûlî (ö. 1556), Hatâyî (Şâh İsmâîl) (ö. 1524) ve Tayyib-zâde Ehlî (ö. 1600) ile on dokuzuncu yüzyıl şairleri Murtaza Sükûtî (ö. 1896), Kenzî (ö. 1882-83), Noksânî ve Müdâmî'nin elifnâmelerinin konusu On İki İmam'ın methidir.⁷ On sekizinci yüzyıl mutasavvîf şairlerinden Fahrî Ahmed (ö. 1918) ise bir elifnâme şerhi yazmıştır.⁸ On dokuzuncu yüzyıl sûfî şairlerinden Alî Rûmî kaleme aldığı elifnâmesinde Abdülkâdir Geylânî'nin (ö. 1166) önemli eserlerini özellikleriyle birlikte anlatmıştır.⁹ On dokuzuncu yüzyılda yaşamış Selâmî Tekkesi şeyhi İzmirli Mustafâ Selâmî (ö. 1813) 48 nazmdan oluşan elifnâme şeklinde bir silsilenâme kaleme almıştır.¹⁰ On dokuzuncu yüzyılda dîvân sahibi olan saz şairlerinden Benderli Hasan Cesârî (ö. 1829) ve yaşadığı yüzyıl bilinmeyen Nehrî isimli tekke şairi pepegi (kekeme) dilinde birer elifnâme kaleme almışlardır.¹¹ On dokuzuncu yüzyılda yazılan elifnâmelerin sayısındaki artış dikkat çekicidir. 1 Kasım 1928'deki harf inkılabından sonra kullanılmaya başlanan Latin alfabesiyle de elifnâmeler yazılmıştır. Arguvanlı Âşık Bahî (ö. 1980), Silleli Âşık Mansur (ö. 1991), Âşık Yaşar Reyhani (ö. 2006) ve Malatyalı Âşık Birfânî Latin harfleriyle elifnâme kaleme almış şairlerdir.¹²

6 Mehmet Temizkan, *Türk Edebiyatında Harf Şiirleri ve Elif-nâmeler* (İzmir: Külçüoğlu Kültür Merkezi, 2007), 12-13.

7 Büşra Çelik Vural, "Ehlî'nin Dîvân-nâme Temalı Elif-nâme'si," *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, s. 108 (Aralık 2023): 443.

8 Üzeyir Arslan, "XVIII. yüzyıl Mutasavvîf Şairlerinden Fahrî Ahmed ve Elif-Nâme Şerhi," *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, s. 19 (2008): 157-192.

9 Sadettin Eğri, "Ali Rûmî'nin Elif-Nâmelerinde Şahıs ve Eser İsimleri," *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 24, s. 44 (2023): 41.

10 Mustafa Özkat, "Türk Edebiyatında Manzum Meşâyih Silsile-nâmeleri (Tasavvufî Silsile-nâmeler Tarikat Silsile-nâmeleri)," *Divan Edebiyatı Dergisi*, s. 28 (2022): 498.

11 H. Dilek Batislam, "Lisân-ı Pepegî (Kekeme Dili) ile Yazılmış Bir Elifnâme Örneği," *Littera Turca: Journal of Turkish Language and Literature* 7, s. 4 (2021): 967, 970.

12 Detaylı bilgi için bkz. Ahmet Özgür Güvenç, "Latin Alfabesine Göre Ortaya Konan Elifnameler Üzerine," *Turkish Studies*, s. 8 (2013): 1003-1016.

Klasik Türk edebiyatında tespit edilmiş ve hakkında çalışma olan en eski elifnâme, on dördüncü yüzyılda Âşık Paşa (ö. 1332) tarafından kaleme alınmıştır. Dörtlükler hâlinde yazılmış bu elifnâmede elif'ten ye'ye kadar her bir harfte tüm mısralarının ilk kelimelerinin ilk harfi ilgili harf ile başlayan yedişer dörtlük bulunmaktadır.¹³ On dördüncü yüzyıldan on dokuzuncu yüzyılın sonuna kadar çok sayıda konu ve çeşitli düzende elifnâmeler kaleme alındığı için elifnâmelerin halk, tekke ve dîvân şairlerince benimsenen bir tür olduğu görülmektedir.

Tespit edebildiğimiz elifnâmeleri yazıldıkları yüzyıllara göre şu şekilde listeleyebiliriz:¹⁴

on dördüncü yüzyıl	Âşık Paşa, Nesîmî (ö. 1404-05)
on beşinci yüzyıl	Kaygusuz Abdal (ö. 1444), Gülşenî Saruhanî (ö. 1483'ten sonra), Seyyid Melîhî, Serâyî
on altıncı yüzyıl	Dukakinzâde Ahmed, Mihrî Hatun (ö. 1514-15), Münîrî (ö. 1521?), Deli Hatâyî (Şâh İsmâîl) (ö. 1524), Birâder Gazâlî (ö. 1534/36), Ahmed Sârbân (ö. 1545-46), Fuzûlî (ö. 1556), Muhibbî (ö. 1566), Livâyî (ö. 1566-67), Nidâî (ö. 1567?), Sâdık Handânî (ö. 1593'den sonra), Hoca Sa'deddîn (ö. 1599), Memî Cân Saruhânî (ö. 1599-1600), Kemâlî, Nâtıkî, Senî Alî, Misâlî (ö. 1541), Caferî Baba, Günahkâr, Miskî, Seyrî, Mehmed, Ömer Karîbî, Nihânî
on yedinci yüzyıl	Ehlî (ö. 1600), Tâlib (ö. 1685-86), Kâimî Hasan Efendi (ö. 1690-91), Askerî (ö. 1693), Kâşif Es'ad Efendi (ö. 1699), Hasan Sezâyî (ö. 1738), Ayıntablî Hâfız Abdülmecîdzâde
on sekizinci yüzyıl	Bursalî Feyzî Efendi (ö. 1716), Verdî Kâsım (ö. 1723), Ünsî Hasan Efendi (ö. 1723), Mahdûmkulu (ö. 1732-33); Müştâk Baba (ö. 1832), Seyyid Emîn Baba (ö. 1744-45), Hâlîmî (ö. 1759-60), Hikmetî (ö. 1773), Hâşim Baba (ö. 1782/1783), Nesîb (ö. 1787), Tokath Kânî (ö. 1791), Esrâr Dede (ö. 1796), Selâmî (ö. 1813), Selâhaddîn Uşşâkî

13 Detaylı bilgi için bkz. Mustafa Demirel, "Âşık Paşa'nın Elif-nâmesi ve Dil Özellikleri," *Bilig*, s. 3 (Aralık 1996): 202-246.

14 Detaylı bilgi için bkz. Hasan Kaplan, "Klasik Türk Edebiyatında Elifname Geleneği ve İsmail Hikmetî'nin Elifnâmeleri," *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi* 6, s. 2 (Ağustos 2022): 442-447; Özkat, "Türk Edebiyatında Manzum Meşâyih Silsile-nâmeleri," 534; Yıldırım, "XIX. Asrın Bilinmeyen Şairi Vasfî ve İki Elif-Nâme'si," 691-713; Vural, "Ehlî'nin Dîvân-nâme Temalı Elif-nâme'si," 438-453; Eğri, "Ali Rûmî'nin Elif-Nâmelerinde Şahıs ve Eser İsimleri," 39-55; Talip Çukurlu, *İşyânî Dîvânı: İnceleme-Metin-Tıpkıbasım* (İstanbul: DBY Yayınları, 2022), 28-29.

on dokuzuncu yüzyıl	Seyyid Hasan Haydar (ö. 1804?), Sâfî Baba (ö. 1807-08'den sonra), Selâmî Tekkesi Şeyhi İzmirli Mustafâ Selâmî Efendi (ö. 1813), Vasfî (ö. 1820'den sonra), Benderli Hasan Cesârî (ö. 1829), İsmâîl Gürunî (ö. 1848), Ahmed Kuddûsî (ö. 1849), Sabrî (ö. 1851), Nâil Abbâs (ö. 1858), Seyyid Süleymân Mahvî (ö. 1858), Seyyid Nevruz (ö. 1860), Zekî (ö. 1882), Yenişehirli Fennî (ö. 1888), Sükûtî (ö. 1896), Bendî Mustafâ Baba, İsyânî, Kemahlı İbrâhîm Hakkı, Remzî, Sandıklılı Fikrî, Şevkî Hasan Tahsîn İstanbulî
yirminci yüzyıl	Ahmed Sûzî-i Sivasî (ö. 1930), Seyyid İsmâîl Hakkı (ö. 1962)

Dîvânlar, mecmûalar vb. eserler üzerine yapılacak araştırmalarda yeni elifnâmelerin tespit edilmesi muhtemel görünmektedir. Yukarıdaki tabloda da görüleceği gibi, özellikle on dokuzuncu yüzyılda sayı ve tertip çeşitliliği bakımından diğer yüzyıllara oranla daha çok sayıda elifnâme kaleme alınmıştır. Bu yazının konusu olan ve elifnâme geleneğine yeni bir örnek sunan Râğıb'ın *Elifnâme'si* de bu yüzyılda kaleme alınmıştır.

Konu ve şekil özelliği bakımından çeşitlilik gösterdiği için elifnâmeler üzerine çalışma yapanlar, bu metinlerle ilgili çeşitli tasnif önerilerinde bulunmuşlardır. Bunlardan Burhan Kaçar, elifnâmeleri harflerin bulunduğu yer ve şiirin nazım birimini esas alarak beş grup hâlinde tasnif etmiştir: Mısra başında ve beyit hâlinde, mısra başında ve dörtlük hâlinde, mısra sonunda ve beyit hâlinde, mısra ortasında ve başında ve son olarak da destan tarzında yazılan elifnâmeler.¹⁵

Doğan Kaya ise yine harflerin bulunduğu yer ve nazım birimi temelinde yaptığı tasnifinde bu eserleri yine beş kategoride ele almış fakat bunları daha farklı sınıflamıştır: Elif ve diğer harflerin beyit başlarına getirildiği, elif ve diğer harflerin dörtlük başlarına getirildiği, elif ve diğer harflerin dörtlüklerde sıra ile her dizinin başına getirildiği, elif ve diğer harflerin beyit sonlarına getirildiği, beyitlerle yazılmış şiirlerde elif ve diğer harflerin dize başlarına ve ortalarına getirildiği elifnâmeler.¹⁶

Nihat Öztoprak özellikle dîvân şairlerinin kaleme aldığı elifnâmeler üzerinde çalışmıştır. O da bu manzumeleri beşe ayırır ve her gruba bir isim verir: Düz

15 Burhan Kaçar, "Türk Edebiyatında Elif-nâmeler," *V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Sektör Bildirileri Kitabı I* (Ankara: Kültür Bakanlığı, 1997), 310-311.

16 Doğan Kaya, *Ansiklopedik Türk Halk Terimleri Sözlüğü* (Ankara: Akçağ, 2007), 310.

elifnâmeler, ters elifnâmeler, düz-ters elifnâmeler, kafiyeleri alfabetik sıralanan elifnâmeler, eğitici ve eğlence amaçlı elifnâmeler.¹⁷

Hasan Kaplan, ise halk şairlerinin yazdığı elifnâmeleri ve muvaşşah şiirleri hariç tutarak 476 dîvânı tarayarak 73 şairin yazdığı 122 elifnâme metnini incelediği çalışmasında bu eserleri 5 ana başlık altında (düz, ters, düz-ters, ebcednâme ve iç içe elifnâmeler), 14 madde altında sınıflamıştır.¹⁸

Bu çalışmanın konusu olan Râgıb'ın *Elifnâme*'si adı geçen araştırmacıların tasniflerinin dışında bir tertip ile kaleme alınmıştır. Eserde Arap alfabesindeki 29 harfin her biri sırasıyla beyitlerin ilk mısramın ilk harfi ve kafiye harfleri aynı olacak şekilde yazılmıştır. Yani beytin ilk harfi ile son harfi aynıdır ve bunlar alfabetik olarak sıralanmıştır. Bu hâliyle Râgıb'ın *Elifnâme*'si Hasan Kaplan'ın elifnâmeler üzerine yaptığı kapsamlı tasnifinde yer alan iki ayrı tasnifin özelliklerini bir arada bulundurmaktadır.¹⁹ Kaplan çalışmasında ayrıca sıra dışı bir örnek olarak on sekizinci yüzyılda yaşamış Halîmî'nin eseri hakkında bilgi verirken başka elifnâme tasniflerinin de bulunabileceğine dikkat çekmektedir.²⁰ *Halîmî Dîvânı*'ndaki *Gazel-i Musanna 'ala Harf-i Tehecc'*²¹ başlıklı 28 beyitten müteşekkil şiirin ilk beyti dışındaki tüm beyitleri, *Dîvân*'ın ilgili kafiye harfinin başlangıcında yer alan beyitlere elif kafiyesi ile bir beyit eklenerek tertip edilmiş ve *Dîvân*'ın sonuna eklenmiştir. *Dîvân* üzerine dört nüshadan yapılan tenkitli neşir çalışmasında yer alan "Gazeliyatta kafiye harfi değişikçe, her gazelin başında verilen beyitler iki nüshada yeniden toplu olarak verilmiştir.

17 Öztoprak, "Elifnâmelerin Tertip Hususiyetleri," 818-823.

18 Kaplan, "Klasik Türk Edebiyatında Elifname Geleneği," 442-447.

19 "Mesnevî nazım şekliyle yazılan şiirlerde her beytin sonunda kafiyeler alfabetik olarak dizilir. Kafiyeler alfabetik olarak dizildiği için her beyitte söz konusu harfle biten iki kelimeye yer verilir" ve "Beyit birimli elifnamelerde en çok tercih edilen şekil her mısra başının alfabetik olarak sıralandığı elifnâmelerdir. Bu şekilde harfe yer verildiğinde harf vezne dâhil edilir. Harfe yer verilmediğinde ise mısra başlarında söz konusu harfle başlayan kelime yer alır." Kaplan, "Klasik Türk Edebiyatında Elifname Geleneği," 443-445.

20 "Şair mesnevî nazım şekliyle yazdığı şiirlerinde beyitleri sonuna göre alfabetik sıralamıştır. Ayrıca her beytin ilk mısramını alfabetik olarak düz sıralamış ancak harfi yazmamıştır. Halîmî'nin bu şiiri bir elifnamede birden çok sıralama şeklinin iç içe olabileceğini göstermektedir." Kaplan, "Klasik Türk Edebiyatında Elifname Geleneği," 444.

21 Adnan Çağlı, "Halîmî Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Dîvânı'nın Tenkidli Metni" (Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 1998), 354-357.

Bunlar matla' olduğu için bu bölüme tekrar aldık"²² dipnotundan da hareketle ilgili şiirin tasnif bakımından müstakil bir elifnâme olarak değerlendirilmesi ihtimalini güçleştirmektedir.

Râgıb ve Elifnâme'si

Râgıb, on dokuzuncu yüzyıl mutasavvıf şairlerindedir. Nakşibendi tarikatı şeyhlerinden Giridî Kandiyevî Ebûbekir Cevrî Efendi ve Seyyidü'ş-şeyh İbrâhîm el-Kandiyevî ibnü'l-Hacc Ömer Halebî'den ders alan ve eserlerinde "Ehl-i sünnetin kaideleri üzere Abdülkâdir Geylânî hazretlerinin yolunun yolcusu" olduğunu kendi mecmûasında sıklıkla dile getiren Râgıb'ın bir Kadirî dervişi ya da muhibbi olması ihtimali kuvvetli olmakla birlikte hayatı hakkında kaynaklarda bilgi yer almamaktadır. Yazma eser kütüphanelerinde adına kayıtlı tespit edebildiğimiz tek kitap *Pend-i Sâlikân* ve *Tuhfe-i Dervîşân* adlı iki risaleden oluşan Tire Necip Paşa Kütüphanesi yazma eserler kataloğunda DV/1786 demirbaş numarası ile kayıtlı yazmadır.²³

Elifnâme metni bu yazmanın ilk kısmındaki *Pend-i Sâlikân* adlı risâlenin 16^b numaralı sayfasında "min harfi'l-elif ilâ harfi'l-yâ" başlığı ile yer almaktadır. 30 beyitlik bu *Elifnâme*, Arap alfabesindeki 29 harf ve son bir beyitten müteşekkil olup aruzun *meḫâ'ülün meḫâ'ülün meḫâ'ülün meḫâ'ülün* kalıbıyla kaleme alınmıştır. Mesnevî nazım şekliyle yazılan *Elifnâme*'de her bir beytin mısraları alfabetik sırayla hem beyit başında hem de mısraların sonunda kafiyelenmektedir. İlk iki beyitte Arap harflerinin doğrudan ismi (elif, be) yer almakta, takip eden beyitlerin ilk kelimelerinin ilk harfi alfabetik sıradaki harf ile (tarîk, sübüt, cemâl, hâli, Hüdâ, derd, zelîl, rızâ, ziyâde, selâm, şehâdet, şâdık, ziyâ, tarîk, zarâfet, 'Arabî, Ğafûr, fânî, kırâ'at, gürûh, livâ'), Muḫammed, nûr, velâyet, hidâyet, lâ-hilâfem, yanar) başlamaktadır. Harf isimleri ve ilgili harf ile başlayan kelimeler vezne dâhil edilmiştir.

Elifnâme'nin tertip şeması şu şekildedir:

22 Çağlı, "Halîmî Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divânı'nın Tenkidli Metni," 357.

23 Detaylı bilgi için bkz. Sibel Ay, "Muḫammed Râgıb ve İki Tasavvufî Risalesi: *Pend-i Sâlikân* ve *Tuhfe-i Dervîşân*," *Littera Turca: Journal of Turkish Language and Literature* 9, s. 2 (2023): 239-253.

Beyit numarası	Beytin ilk kelimesi	Kafiye kelimeleri	Kafiye çeşidi	Revî (Kafiye harfi)/ Redifin son harfi
1	القدن	أبتدا - اقتدا	mücerred	ا
2	بانك	باب - افتاب	mürdef	ب
3	تارك	اثبات - خاجات	mürdef	ت
4	ثبوتن	ايراث - راث	mürdef	ث
5	جمالندن	علاج - تياج	mürdef	ج
6	حالى	اصلاح - اح	mürdef	ح
7	خدا	شيوخ - شيخ	mukayyed	خ
8	دردمه	مدد - احمد	mücerred	د
9	ذيلدر	ايله اخذ - ايله اخذ	mukayyed	ذ
10	رضاسنده	غفار - ناچار	mürdef	ر
11	زياده	عزيز - لزيز	mürdef	ز
12	سلامم	ناس - اساس	mürdef	س
13	شهادتله	ياش - قرداش	mürdef	ش
14	صادقذر	خاص - خلاص	mürdef	ص
15	ضياسى	فيض - عرض	mücerred	ض
16	طريق	صراط - صراط	mürdef	ط
17	ظرافتى	الفاظ - الحاظ	mürdef	ظ
18	عربيدن	سماع - وداع	mürdef	ع
19	غفوردر	فارغ - دريغ	mücerred	غ
20	فانيدن	كهف - الف	mücerred	ف
21	قراات	حق - بق	mücerred	ق
22	كروه	افلاك - لولاك	mürdef	ك
23	لوا	دكل - بيل	mücerred	ل
24	محمددر	رهبرم - ملجام	mücerred	م
25	نورندن	مكان - سلطان	mürdef	ن
26	ولايت	او - و	mücerred	و

Beyit numarası	Beytin ilk kelimesi	Kafiye kelimeleri	Kafiye çeşidi	Revî (Kafiye harfi)/ Redifin son harfi
27	هدایت	آه - علم الله	mürdef	ه
28	لاخلافم	بالا - مولا	mukayyed	لا
29	ینادی	آهنی - جمالی	mücerred	ی
30	اکسک	کلام - واسلام	mürdef	م

Elifnâme'nin Muhteva İncelemesi

Klasik Türk şiirinde Arap harfleri özellikle mutasavvıf şairler tarafından şekilleriyle ilgili söz hünerlerinin konusu olabilmektedir. Ayrıca harfler tasavvufun inanç ve düşünce sistemi dairesinde bir sembol ya da mazmun olarak da sıklıkla kullanılırlar. Râgıb'ın *Elifnâme*'si de dinî-tasavvufi bir eser mahiyetindedir ve bu şiirlerin bir örneği olarak değerlendirilebilir. 30 beyitlik bu mesnevî genellikle bu türde görülen şahıs, zaman ve mekân unsurları çerçevesinde tahkiyeye dayalı bir olay örgüsüne sahip değildir. Aşağıdaki metni de incelendiğinde beyitlerin her birinin birbiriyle bağlantısı bulunmadığı ve müstakil olarak kaleme alındığı görülecektir. Metnin ilk beyitinde alfabenin ilk harfi olan "elif" sadece harf olarak bulunmaz ismi de zikredilir:

Elif'den Mevlâmı buldum direm anı hep ibtidâ
Anun emrine men teslim kıluram anı iktidâ (1)

Tasavvufi düşüncede bütün harfler "elif" harfinde toplanmışlardır. Diğer harfler aslında elif'in farklı biçimleridir. Bütün harflerde "elif"i görmek, onun temsil ettiği Allah'ı da görmektir. Her şeyin ezeli Allah olduğu için harflerin de birincisi olan elif aslında "ahad"ı temsil eder.²⁴ Râgıb, *Elifnâme*'sine elif'in bu çağrışımlarını da kapsayacak şekilde başlamış, ilk beyitteki elif harfi ile zât-ı İlâhî'yi yani vahdeti anlatmak istemiştir. İkinci beyite de alfabenin ikinci harfi olan "be" harf olarak zikredilmektedir:

Be'nün noktası fehîm itdüm küşâd oldu ona her bâb
Göründi nutka münevver-durur mislî çü âfitâb (2)

²⁴ Mustafa İsmet Uzun, "Elif," *TDVİA*, XI, 37, <https://islamansiklopedisi.org.tr/elif#2-edebiyat> (erişim 4 Kasım 2024).

Bilindiği gibi “be” harfî mutasavvıflar için “vahdet”i temsil eden “elif”in zıddı olan “kesret”in remzidir.²⁵ “Be” harfinin noktası, ilk aklın ve varlık türlerinin belirmesinde araç olan ilk kâmil insanın simgesidir.

Şiirde üçüncü beyitten itibaren harfler isimleriyle değil beytin başladığı kelimenin ilk harfinde ve kafiye harfî olarak kullanılmıştır. Akabinde varlığı apaçık ortada olan Allah’ın vereceği her hayra muhtaç bulunduğunu dile getiren Râgıb, Hak yolundan ayrılmayacağını ve Hz. Peygamber’in Ehl-i Beyt’ini sevmeyi, onları sevmeyenlere buğzetmenin hayırlı olduğunu dile getirir. Âl-i Abâ’ya sevgi duymaya tevellâ, onlara karşı çıkanları sevmemeye ise teberrâ denir.²⁶ Teberrâ’nın Yezîd’in mirası olduğunu söyleyen Râgıb, *Elifnâme*’de Hz. Muhammed ve Ehl-i Beyt’ine sevgi ve saygı beslemenin kıymetinden birkaç yerde bahsetmiştir. Ayrıca bu dünyada Hak yolunda olan dervişlerin Yezîd’e ve onun temsiliyle Yezîd huylu kötülere muhtaç olmasından Allah’a sığınmıştır. Râgıb’a göre, Allah yolundaki dervişin bu zorlu yolculukta en büyük yardımcısı müezzinlerin beş vakit ezanla davet ettiği namazdır. Allah’ı hakkıyla idrak etmiş bir şeyhe tâbî olup şeyhinin rehberliğini kabul etmek, gönülmü temiz bir mürşidden himmet almak ve ona hürmet duymak, Allah yolundakileri de hürmete layık kılar. Sekizinci beyitte Râgıb “Ey Ahmed” nidasıyla çaresizlerin çaresi olan Hz. Peygamber’e seslenmekte ve onun Miraç’tan ümmetine getirdiği hediye olan namazın dertlerinin devası olduğunu açıklamaktadır.

Râgıb, aşağıdaki örnek beyitlerde görüleceği üzere samimi bir dille Hz. Muhammed ve Ehl-i Beyt’ine sevgi ve hürmetin önemini vurgulamaya devam

25 “İbnü’l-Arabî *Kitabu’l-ba* (B Kitabı) adlı kitabında şöyle der: Sûfiler, b derken ilk mevcuda işâret ederler. Bu Varlığın ikinci mertebesinde bulunur. Gökler ve yer ve ikisinin arasındaki her şey ona dayanır. Hak, Tevbe suresinin dışındaki bütün sûreleri Besmele’nin başındaki Ba harfiyle açar. Şeyh Ebû Medyen şöyle demiştir: ‘Gördüğüm her şeyin üzerine Ba yazılmış idi.’ Yani her şey, bana dayanmakta idi.” Abdürrezzak Kâşânî, *Tasavvuf Sözlüğü*, çev. Ekrem Demirli (İstanbul: İz Yayıncılık, 2015), 101; “*Kuran*’da ne varsa Besmele’de mündemiçtir. Bütün varlıkların suretleri her an Allah’ın bilgisinde ta’ayyün eder. Bu ta’ayyün varlığın ortaya çıkmasına sebep olur. Bu nedenle kâinat gerçekte ta’ayyün-i Zâtî’nün, Allah’ın zatına ait sıfatı olan bilgisinde (ilim) belirmiş, suretlerin yokluk âleminde zuhurundan ibârettir ve âlemlerin varlığı izafidir. Gerçek varlık yalnızca Allah’tır. Nokta o, ‘Zât-ı ta’ayyün’dür, kâinat da âdeta harflerdir. Besmele’nin ba’sının altındaki nokta Hz. Ali’yi temsil eder.” Ahmet Gökbel, *Alevî Bektaşî Terimleri Sözlüğü* (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi, 2019), 687.

26 Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Kabcacı, 2014), 273.

etmektedir. Hz. Peygamber'in gözünün nuru olan torunları Hz. Hasan (ö. 669) ve Hz. Hüseyin'in (ö. 680) ardından gözyaşı döken ve onları sevmekte sadık olan kişilere muhlis sıfatını yakıştırmaktadır. Ayrıca On İki İmam'a zulmettiği için Allah'ın huzurunda kurtuluşa ermeyecek olan Yezîd'e (ö. 683) kıyamete kadar lanet okuduğunu da dile getirir:

Selâmun rûz [u] şeb olsun du'â-i müstecâb-ı nâs
Ehl-i beyte cânım kurbân Rabb-i Ekremdur[ur] esâs

Şehâdetle gidenlere imâmeyne dökenler yaş
Kurretü 'ayn-i Resûlündür o zâtlar iki kardaş

Sâdıkdur anları seven dinür muhlis hem odur hâs
Yezîde la'net okuram tâ kıyâmetde yok halâs (12-14)

On beşinci beyitten itibaren Hz. Muhammed ve Ehl-i Beyt'ine muhabbet besleyen, kâmil bir şeyhe bağlanıp Hak yolunda yürümeye niyet eden ve namaz başta olmak üzere ibadete sarılan bir dervişin yolunun dosdoğru olduğuna ve onun Âhîret'te Sırat Köprüsü'nden kolaylıkla geçeceğine değinen Râğıb, her an her şeyde Rabb'i görmeyi anlatır. Sözün daima Allah'ı anlatması aracılığıyla zarafet bulacağını *Kur'ân* okuyup sema dönenlerin bu dünyanın şüphesiz faniliğinin bilincinde olduğunu ifade eder. Hz. Muhammed'in yaratılış hakikatinden bahsedilen yirmi birinci beyte kadar Râğıb, Allah'ın tek olduğunu fakat bu dünyadaki binlerce tezahürünün onu anlattığını dile getirir. Bu "hakîkat-i Muhammediye" yani "hakîkatü'l-hakâik"²⁷ denilen hakikattir.

Râğıb, bu dünyanın faniliğinin idrakinde olup gece gündüz *Kur'ân* okuyan tarikat ehlinin Rabb'e yakın olma ve yaratılışın sırrına ermeyle şerefleeneceğine işaret eder. Allah'ın Hz. Muhammed için "Sen olmasaydın, felekleri yaratmazdım"

27 "Bu merteye bütün hakikatleri kuşatan ve -küllerin cüzlerine sirâyet etmesi gibi- külliliği sayesinde bütün cüzlerine sirâyet eden hakikattir. Bunun nedeni hakikatü'l-Muhammediye'nin orta-berzah ve itidal alanında sâbit olmasıdır; hiçbir isim veya sıfat kendisine baskın gelmez. Orta berzahlık Hz. Peygamber'in 'Allah'ın yarattığı ilk şey benim nurumdur' hadisine işaret edilen Ahmedî nurdur. Hz. Peygamber kâmillerin sonuncusudur, çünkü Allah kendisinden sonra kemâlde ona denk başka birisini yaratmamıştır. Allah şöyle buyurmuştur: 'Peygamberlerin sonuncusudur.' Hz. Peygamber kendi ilk -yani nurunun- ve son -yani zuhurda- oluşuna şöyle işaret etmiştir: 'Biz ilkleriz ve sonlarız.' Bu küllî hakikat, rubûbiyet mertebesine izâfe edilen ilâhî isimlerin hakikatidir. Muhammedî olmasının anlamı şudur: Hz. Muhammed'in bedeni bir mânânın sureti; o mânânın hakikati ise hakikatlerin hakikati anlamında hakikatü'l-hakaiktir." Kâşânî, *Tasavvuf Sözlüğü*, 517-518.

hitabı gereğince Hz. Muhammed'in tüm evliyalar topluluğunun yaratılma sebebi ve feleklerin sahibi olduğunu söyleyen şair, daima ibadetle meşgul olan dervişlerin Kıyamet Günü, Hz. Peygamber'in Hamd Sancağı altında toplanmak için dua ettiğine ve günahkâr kulların da hatalarından Hz. Muhammed'e sığındığına değinir. Allah'ın her şeyden önce Hz. Muhammed'in nurunu kendi nurundan yaratması ve onun hürmetine on sekiz bin âlemi var etmesinden bahseden Râgıb, Hz. Muhammed'in şefaata edeceği kişilerin doğru yolda ve kâmil mürşitlerle tarikat yolunda yürüyen veliler olduğunu söylemiş ayrıca onların cehennem ateşinden uzak bulunacağını dile getirmiştir.

Elifnâme'nin sonunda şair, içini yakan ilahi aşk ateşinin Arş'a ulaştığını ve bu aşkın zamanı gelince Hakk'ın cemalini keşfetmeye vesilesi olacağını da söyler. Son beyitte ise ekşiğiyle fazlasıyla şiirini tamamladığını ifade eder:

Eksük artuk epsem oldum eyledüm hatm-i kelâm
İrür maksûdına 'alâ men ittebe'al-hüdâ ve's-selâm (30)

***Elifnâme*'nin Dil, Üslup, Aruz ve Kafiye Hususiyetleri**

Râgıb'ın *Elifnâme*'sini incelediğimizde, eserin sanat kaygısından uzak, didaktik bir üslupla kaleme aldığını söylemek mümkündür. Şiirde dinî ve tasavvufî terimlerin dışında Arapça ya da Farsça kelimelerin sayısı çok azdır. Kullanılan Arapça ifadeler anlam bakımından yerinde olsa da aruz ve kafiye bakımından çoğunlukla kusurludur. Bu da şairin Arapça bilgisinin yetersiz olduğunu ya da kitabi olmadığını gösterir. Yakın dönemde kaleme alınmış olmasının da doğal bir sonucu olarak anlaşılır bir dili olduğunu söyleyebilmek mümkündür. Fakat bazı beyitlerde Türkçenin doğal yapısı ve söz dizimine aykırı kullanımların söz konusu olduğu görülür. Örneğin,

Cemâlınden çü ayrılman bulundı derdüme 'ilâc
Sülûk olan fakîrleri Yezîd'e itme ihtiyâc (5)

beytinde geçen "sülûk olan" ve "itme ihtiyâc" ifadeleri Türkçede bu şekilleriyle karşımıza çıkmaz. Bu durumun vezin gereği olma ihtimali akla gelse de "itme ihtiyâc" ifadesinin "eyleme muhtaç" şeklinde yazıldığında hem vezin hem de anlam bakımından daha uygun olacağı ihtimalinin varlığı, Râgıb'ın sanat kaygısından uzak hatta özensiz denilebilecek bir üsluba sahip olduğunu göstermektedir. Bu durum sadece kelime ya da kelime grubu temelinde değil bazen bir mısra hatta tüm bir beyit boyunca gözlenebilmektedir.

Muhammed Râgıb'ın *Elifnâme*'sinde çok sayıda aruz kusuru mevcuttur. Aruzun *mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün* kalıbıyla kaleme alınmış olsa da bazı mısraların *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* kalıbına uygun şekilde yazıldığı görülür. Bazı beyitler ise hece eksiği ya da fazlalığı sebebiyle yukarıdaki iki kalıba da uymazlar Örneğin,

Eksük artuk epsem oldum eyledüm hatm-i kelâm
İrür maksûdına 'alâ men ittebe'al-hüdâ ve's-selâm (30)

beytinin ilk mısraı *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* kalıbına uymakta ikinci mısraı ise *mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün* kalıbına hece fazlalığı sebebiyle uymamaktadır. Bu duruma örnek gösterilebilecek çok sayıda beyit vardır. Râgıb'ın *Elifnâme*'si aruz açısından güçlü bir metin olmadığı için çalışmamızda sadece aruzun kusurlu olduğuna değinmekle yetindik.

Hece fazlalığı olan aşağıdaki örnek gibi bazı beyitlerde ise mümkün olabildiğince müdahalede bulunarak aruz kalıbına uydurma yoluna gittik.

Sâdıkdur anları seven dinür muhlis hem odur has
Yezi'de rûz u şeb la'net okuram tâ kıyâmetde yok halâs (14)

Bu beytin ikinci mısraında üç hece fazladır ve bu hâliyle doğal olarak aruzun zikredilen kalıbına uymamaktadır. Benzer durumdaki beyitler, olabildiğince tahrife yer vermeden ve mısra ya da beyitlerin kısaltılmadan önceki –yani yazmadaki hâlleri– dipnotta belirtilerek “metinde aruz kalıbına aykırı hece fazlalıkları bulunmakta olup metin tarafımızca kalıba uygun şekilde kısaltılmıştır.” açıklaması ile verilmiştir.

Râgıb, beyitlerin ilk mısralarındaki ilk kelimeleri elif'ten be'ye sıralanacak şekilde seçmiş olup bu hususta herhangi bir harf atlaması ya da hatası yapmamıştır. Mesnevîde iç kafiye yoktur. Mısra sonlarındaki kafiye konusunda ise aruz hususiyetlerine benzer bir tespiti söylemek mümkündür. Örneğin,

Ziyâde âl-i himmeti bu mürşidi tutan 'azîz
Kâmil mürşid kerâmâtî âşikârdur hem lezîz (11)

beytinde “z” harfiyle biten ‘azîz kelimesi ile “z” ile biten lezîz kelimesi arasında kafiye yapılmıştır. Bu durum ikfâ²⁸ denilen kafiye kusuruna örnek teşkil etmektedir.

28 Revî harfinin mahreç (seslerin çıkış yerlerinin) yakınlığı olan bir başka harfe dönüşmesidir. M. A. Yekta Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi: Belâgat ve Biçim-Ölçü-Kafiye* (Ankara: TDK, 2019), 590.

tedir. Bu durum on dokuzuncu yüzyılda kulağa göre kafiyenin yaygın olmasının bir göstergesi olarak da yorumlanabilir.

Her beytin mısraları kendi aralarında kafiyeli olan *Elifnâme*'de Râgıb aşağıdaki örneklerde görüldüğü üzere bazı kafiyelerin aynı kelimenin aynı anlamda tekrarlanması vasıtasıyla sağlandığı görülmektedir.

Hudâ bulmuşlar mechûli ide ma'lûm kâmil seyh
Sakın sülûk iden fakîr hîç inkâr itmesün seyh (7)

Zelîldür münkirin taşı gir 'ahdine eyle ahz
Sâf-derûn bil mürşidin himmetini eyle ahz (8)

Tarîk-i müstak[î]mdür anları seven geçer sırât
Hidâyet irişür Hakdan gıçürürler kolay sırât (16)

Aruz kusurlarından îtâ-yı celiye²⁹ örnek gösterilebilecek bu durum Râgıb'ın kafiye tertibi açısından zayıflığının önemli göstergelerindedir.

Elifnâme'nin Metni ve Diliçi Çevirisi

[14^b] Min harfi'l-elif ilâ harfi'y-yâ'
[*mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün*]

1. Elif'den Mevlâmı buldum direm anı hep ibtidâ
Anuñ emrine men teslim kıluram aja iktidâ'

[Elif (harfi sembolünde) Mevlamı buldum. Her başlangıçta ilk olarak onu söylerim. Ben onun emrine teslim (olur), ona tabi olurum.]

2. Be'nüñ noqtası fehm itdüm küşâd oldı aja her bâb
Göründi nuţka münevver-durur mişli çü âfitâb

[Be (harfinin) noktasını idrak ettiğimde ona her kapı açıldı. Be'nin noktası Güneş gibi nuruyla (nefs-i nâtıka sahibi insan-ı kâmilin) sözünü aydınlattı.]

3. Tarîk olmazam andan şübüt[î]dur ider işbât³⁰
Tevâzu'-ı bilâ-şübhe vücüdüm oldu pür-ħacât

[O'ndan ayrılmam (O'nun) varlığı ortadadır, (O tüm varlığı) var eder. Şüphesiz alçakgönüllülükle dolan benliğim (O'nun lutfedeceği) her hayra muhtaçtır.]

29 İtâ: Şiirde aynı kafiyenin tekrarlanmasıdır. İtâ-yı celi (Açık kafiye tekrarı): Aynı kafiyenin birden fazla kullanıldığı, yani tekrarlandığı açık olduğu durumdur. Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi*, 590.

30 Mısrada vezin kusurludur.

4. Sübütun âşikâr gördüm bu noktadan çalır irâş
Olan münkir la'[i]n gördüm teberrâdur aña mîrâş

[Bu noktadan meydana gelen varlığını açıkça gördüm. (Ehl-i Beyt-i Mustafa'ya tevellâyı) inkâr eden melunun mirası teberrâdır. (Ehl-i Beyt-i Mustafa'ya sevenler onu sevmeyenler ve ona benzer nesline buğzederler.)]

5. Cemâinden çü ayrılmam bulundı derdüme 'ilâc
Sülûk olan fakîrleri Yezid'e itme ihtiyâc

[(Ey Allah'ım!) Cemalinden ayrılmam çünkü derdime ilaç bulundu. Senin yolunda seyr ü sülûk eden garip dervişlerini Yezid(-meşreplilere) muhtaç etme.]

6. Hâli bulmuş aramağdan hem itdi nefsinı işlâh
Mü'ezzinler menârda dâ'im dirler hayye 'ale'l-felâh³¹

[(O garip dervişlerin seyr ü sülûk yolunda) ararken hâli (yani Allah'ın lütfu olarak kalbe gelen manayı) buldu hem de nefsinı terbiye etti, (felaha erdi.) Nitekim müezzinler minarede daima "Hayye ale'l-felâh / Haydi felaha (kurtuluşa)!" derler.]

[15^a]

7. Hudâ bulmuşlar meçhûli ider ma'lûm kâmil-şeyh
Şağın sülûk iden fakîr hiç inkâr itmesün her şeyh³²

[Allah'ı bulmuş olan kâmil şeyhler bilinmeyeni bildirir. Seyr ü sülûk yolunda olan fakara derviş (kendi mürşidinden başka) böyle kâmil şeyhleri inkâr etmesin.]

8. Derdüme ben buldum şalât-ı hamseden meded
Çâre oldı bî-çâreye cânım fedâdur ey Ahmed³³

[Ey Ahmed! Bu can yoluna fedadır, sen çaresizlerin çaresisin. (Senin Mirâç'ta bize hediye getirdiğin) beş (vakit) namaz sayesinde derdime çare buldum.]

9. Zelildür münkirin taşu gir 'ahdine eyle ahz
Şâf-derün bil mürşidin himmetini eyle ahz³⁴

[İnkâr edenlerin dış görünüşü (de içi gibi) zelildir. Sen ahz-ı biat yemini-ne sadık kal, (münkire uyma!) Bağlandığın mürşidin saf-gönül (aynasına bak) himmetine talip ol.]

31 Beyitte vezin kusurludur.

32 Beyitte vezin kusurludur.

33 Beyitte vezin kusurludur.

34 Mısrada vezin kusurludur.

10. Rızasında olanları bürhân ismi-durur Ğaffâr
O münkire uyanları kalur derdi böyle nâ-çâr³⁵

[(Mürşidin rızası Allah rızasıdır) Onun rızasında olanların delili Gaffâr ismi-i şerifidir. Onu inkâr edenlere uyanlarsa çaresiz derdiyle kalakalırlar.]

11. Ziyâde âli³⁶ himmeti bu mürşidi tutan ‘azîz³⁷
Kâmil-mürşid kerâmâtı âşikârdur hem lezîz³⁸

[Bu kâmil mürşidin kendini aziz bilene himmeti çoktur. Kâmil mürşidin kerametleri hem apaçık hem hoştur.]

12. Selâmum rûz [u] şeb olsun du‘â-i müstecâb-ı nâs
Ehl-i beyte cânum şurbân Rabb-i Ekrem-dur[ur] esâs³⁹

[Gece gündüz (salat ü) selam ile ettiğim dualarım, duası makbul insanların duası (içinde) olsun. Başta kerem ve cömertliğin asıl sahibi Allah, sonra ehl-i beyt-i Mustafa’ya canım kurban olsun.]

13. Şehâdetle gidenlere İmâmeyn’e dökerler yaş
Kurretü ‘ayn-i Resülünjdür o zâtlar iki kıardaş⁴⁰

[Şehit olarak vefat eden İmam Hasan ve İmam Hüseyin’e (müminler) gözyaşı dökerler. Zira iki kardeş olan o mübarek zatlar, Resul’ün gözünün nurudur.]

14. Şâdıkdur anları seven dinür muhlîş hem odur hâş
Yezid’e la‘net okuram tâ kıyâmetde yok hâlâş⁴¹

[Onları sevenler sadıktır. (Onları sevene) hem has (hem de) muhlis denir. Yezid’e gece gündüz durmadan lanet ederim, (ona) kıyamete dek kurtuluş yoktur.]

15. Ziyâsı ol Hüseyin’ün cânımı eyledi feyz⁴²
Dedesi Hâk Muhammed hâlin eyledi Hüdâ’ya ‘arz

35 Beyitte vezin kusurludur.

36 Kelimenin doğru imlası “عالی” şeklinde olmalıdır.

37 Beyitte vezin kusurludur.

38 Kelimenin doğru imlası لذيذ şeklinde olmalıdır.

39 Mısrada vezin kusurludur.

40 Beyitte vezin kusurludur.

41 Beyitte vezin kusuru var. “Yezide rûz u şeb la‘net okuram tâ kıyâmetde yok hâlâş” şeklindeki fazla heceli mısra ise kısmen tamir edilmiştir.

42 Hece eksikliği dolayısıyla mısrada vezin kusurludur.

[Işığı o Hüseyin'in canını bereketlendirdi. Cenab-ı Hakk'ın (Resülü olan) dedesi Hz. Muhammed, hâlini Allah'a arz etti.]

16. Târîk-i müstaķ[î]mdür anları seven geçer⁴³ Şirâṭ⁴⁴
Hidâyet irişür Hâķ'dan geçürürler kolay şirâṭ

[Bu dosdoğru yoldur. Onları seven sıratı (kolaylıkla) geçer. Allah'tan hidayet ulaşır, sıratı kolay geçerler.]

17. Zârâfeti bulur insân ki Ma'bûd'dan olur elfâz
Ķarâr buldı o Mevlâ'dan tehî qalmaz bu her elhâz

[İnsan Allah'tan söz edince zarafeti bulur. O her bakışta Mevlâ'dan uzak kalmayıp karar buldu.]

18. 'Arâbidür her kelâmı fehmi idenler döner semâ'
Ħilâfı yok fânî dünyâ çü bildi eyledi vedâ⁴⁵

[Her sözü Arapça'dır, anlayanlar sema ederler. Dünyanın fani (olduğuna) şüphe yoktur (bunu) bilen (dünyaya) veda etti.]

[15^b]

19. Ğafûr'dur Mevlâ'nun ismi hem andan eylemez fâriğ
Nihâyetşüz keremi var mücrim Ķulu itmez dirîğ⁴⁶

[Mevlâ'nın sonsuz keremi var, günahkâr kulumu korur. (Çok bağışlayan ve merhamet eden) Gafur olduğundan Allah günahkâr kulundan asla vazgeçmez.]

20. Fâniden eylemiş riĶlet okur gördüm Süre-i Kehf
'İbâdet hem aña lâ'îķ ki ismi bir zuhûri elf

[Fani (dünya)dan göçmüş, Kehf Suresini okur gördüm. İbadet ona layık çünkü ismi tek ama yansıması (tezahürü) bin(lercedir).]

21. Ķırâ'at eyler Ķur'an'ı rûz şeb idindi vird-i Hâķ
Ehl-i Ķarîķe ol yakîn ki sırrına aňla bak⁴⁷

43 Kelime metinde چكر şeklinde yazılmaktadır.

44 Metinde aruza aykırı şekilde fazla hece bulunmaktadır. Mısra "Târîk-i müstaķ[î]mdür anları seven suhûletle geçer şirâṭ" şeklinde yazılmış olup tarafımızca anlama uygun şekilde kısaltılmıştır.

45 Beyitte vezin kusurludur.

46 Beyitte vezin kusurludur.

47 İlk mısradaki hece fazlası vardır. Beyitte vezin kusurludur.

[Tarikat ehline yakın ol, (onlara) bak, (onların) sırrını anla. Onlar gece gündüz *Kur'ân*'ı okur, Allah'ı anmayı vird edinmiştir.]

22. Gürûh-ı evliyânunı maşşad[ıdur] şâhib-i eflâk⁴⁸
Anın hakkında buyurmuş Mevlâ “levlâke levlâk”⁴⁹

[Yüce Mevla *levlâke levlâk* (hadis-i kudsisin)de Hz. Muhammed'in hakkında (kâinatın varlık sebebi olduğunu) buyurmuştur. Allah dostlarının (bu sebeple yaşamaktan) maksadı (on sekiz bin âlemin yani) feleklerin sahibi olan Hz. Muhammed'(i anlamak ve sevmek)dir.]

23. Livâ'-hâmd altına haşr olmağa niyâzı eksük degül⁵⁰
İbâdetde olan ehl-i sülûk andan şefâ'at bil

[Allah dostları, Hz. Muhammed'in Hamd Sancağı altında haşrolmak için sürekli dua ederler. (Ey daima) İbadette olan tarikat ehli (bilesin ki) Allah'ın şefaati (Habibullah olduğu için) O'ndan(dır).]

24. Muhammed'dür hem Ahmed râh-ı Hâk'da rehberüm
Cürm-i 'işyân kesretinde şüphesizdür melce'üm⁵¹

[Hak yolunda rehberim (adı) hem Ahmed hem Muhammed (olan Hz. Peygamber)dir. (O) sayısız isyanım, günahım içinde şüphesiz sığınağımdır.]

25. Nûrından yaradıldı âşinâyem bu kevn [ü] mekân
On sekiz bin âlem içre anı bulduk 'azîm sultân⁵²

[Varlığın ve kâinatın Hz. Muhammed'in nurundan yaratıldığına (yakîn ile artık ben de) âşinayım. (Seyr ü sülûk ile) on sekiz bin âlemin içinde o yüce sultanı (Hz. Muhammed'i) bulduk (müşahede ettik).]

48 Beyitte vezin kusurludur.

49 Levlâke levlâke vemâ halaktu'l-eflâke: Sen olmasaydın, sen olmasaydın (ey Muhammed), felekleri yaratmazdım. Mehmet Yılmaz, *Kültürümüzde Ayet ve Hadisler: Ansiklopedik Sözlük* (İstanbul: Kesit, 2013), 456.

50 Beytin ilk mısraında hece fazlalığı dolayısıyla vezin kusuru vardır. Asıl metinde “İbâdet devâmında olan ehl-i sülûk andan şefâ'at bil” şeklinde fazla hece ile yazılan ikinci mısra tamir edilmiştir.

51 Beytin her iki mısraında hece eksikliği sebebiyle vezin kusurludur.

52 Beyitte vezin kusurludur.

26. Velâyet kapusun zâhir eyler kime şefî' olursa o⁵³
Küfür ehlinin hâkından geldi "ne'üzü bi'l-lâhu"

[Hz. Muhammed kime şefaet ederse (herkesten gizli) velilik kapısını ona gösterir. (Velayet kuvvetiyle o kişi) Küfür ehlinin hakkından geldi. Küfürden *Allah'a sığınırız! Allah korusun!*]

27. Hidâyet bil anıdır müstakîmi eylese râh
Ol târîkde nâr-ı hırkât hiç görünmez 'alîma'llâh⁵⁴

[Kim doğru yolu yol edinse hidayet onundur, bil. O yolda olana Allah bilir ki yakıcı ateş hiç görünmez.]

28. Lâ-hilâfem eytdüm kâsem odur yüce odur bâlâ
Şefî' Şâfi' gördüm didi hâkına hazret-i Mevlâ⁵⁵

[Ulu O'dur, yüce O'dur (diye) şüphesiz yemin ettim. Hz. Mevla (Hz. Muhammed) hakkında Şefî' ve Şâfi' sıfatlarını dedi, (müşahede ile) gördüm.]

29. Yanarı Râğîb'un 'arşa yetürür âhını
Dem olur keşf eyleye şüphesiz Hâk cemâlini⁵⁶

[Râğîb'in içinde yanan âh ateşi arşa ulaşır. Şüphesiz zaman gelince rüyettullahı, Allah cemalini keşfeder.]

30. Eksük artuk epsem oldum eyledüm hâtm-i kelâm⁵⁷
İrür maşşûdına "'alâ men ittebe'a'l-hudâ" ve's-selâm⁵⁸

[Sözü eksiğiyle fazlasıyla söyleyip sustum. Hidayet yoluna uyan amacına ulaşır, vesselam.]

53 Mısradaki hece fazlalığı sebebiyle vezin kusurludur.

54 Beytin ilk mısramında hece eksikliği, ikinci mısramında ise hece fazlalığı sebebiyle vezin kusurludur. Asıl metinde "Ol târîkde bulanlar nâr-ı hırkât hiç görünmez alîma'llâh" şeklinde fazla hece ile yazılan ikinci mısra tamir edilmiştir.

55 Beyitte vezin kusurludur.

56 Beyitte vezin kusurludur.

57 Beyitte vezin kusurludur.

58 Bu mısradaki bir ayete gönderme vardır. "Ona gidin ve şöyle deyin: 'Şüphesiz biz Rabbinin elçileriyiz. İsrailoğullarını (serbest bırak ve) bizimle gönder. Onlara işkence etme. Sana Rabbinin katından bir mucize getirdik. *Selâm, doğru yola uyanlara olsun.*'" (Tâhâ, 20:47). Ayetin aslında "vesselâmu 'alâ menittebe'al-hudâ" şeklinde geçen ifadeler Türkçe cümle yapısında anlamaya uygun olarak kullanılmıştır.

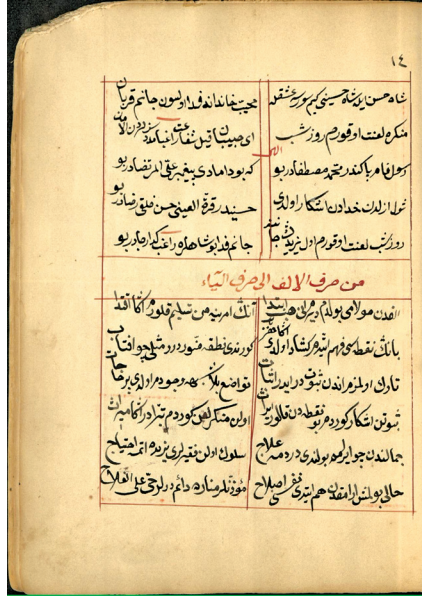
Sonuç

Kaynaklarda hayatı ve eserleri hakkında yeterli bilgi olmayan on dokuzuncu yüzyıl mutasavvıf şairlerinden Râgıb'ın *Pend-i Sâlikân* risâlesinin sonunda yer alan 30 beyitten müteşekkil mesnevî nazım şekliyle kaleme aldığı *Elifnâme*'si bu yüzyılda yazılmış elifnâmelerin yeni bir örneğidir. Bu şiiri diğerlerinden ayıran en önemli husus metnin tertip özelliğidir. Yaptığımız inceleme sonucunda, beyitlerinin başlangıç ve kafiye harfi aynı olacak şekilde elif harfinden ye harfine kadar eksiksiz ve düzenli olarak tertip edilen bu *Elifnâme*'nin şekil bakımından daha önce bir benzerine rastlanmadığı görülmüştür. Bu *Elifnâme* tertip şeklinin ilk ve bilinen tek örneği olması bakımından dikkat çekicidir.

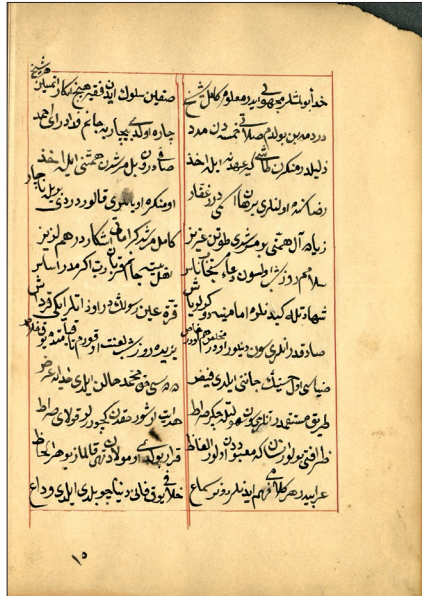
Genel olarak İslamî/tasavvufî eserler gibi Allah'a yakarış ile başlayan eserin Hz. Muhammed ve Ehl-i Beyt muhabbetine, Hz. Peygamber'in torunları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'e hürmet ve Yezid'e lanet etmenin faydasına geniş yer verdiği görülür. Ayrıca tarikat yoluna girmenin ve kâmil bir şeyhe bağlanmanın kıymeti, dünyanın fâniliği, namazın ve *Kur'ân* okumanın önemi gibi konulara yer vermesi sebebiyle bu eser dinî-tasavvufî bir mesnevidir. Fakat dikkat çeken yönü hem Ehl-i Beyt muhabbetine hem de sünni unsurlara aynı ölçüde yer vermesidir. Öte yandan eserin dil, üslup, aruz ve kafiye özellikleri açısından çok ciddi kusurları bulunduğu görülmektedir.

Bugüne kadar elifnâmeler üzerine yapılmış çalışmalarda varlığından bahsedilmeyen Râgıb'ın *Elifnâme*'sinin literatüre özgün bir katkıda bulunmasını temenni ederiz.

Elifnâme'nin Yazma Nüshası

yk. 14a.

yk. 14b.

۱۵

<p>نماید که در می و در هر چه نوبت در درج عبادت هم کمال آن که بی کمالاتی الهی اهل طریقه اولیایین که در آن اهل باقی آن حقیقت می بیند که اولاد اولاد عباد و دامنه اولاد اهل آن بر عین کثرت که در هر چه اوست که در عالم ایچره آن بوی علی کفر اهل حق حقیقت که در دنیا باقی اولاد طریقه اولاد اولاد اولاد شفیع شافع کورم که حقیقت حقیقت در اولاد کشف الیه که حقیقت جمالی این مقصود می و در هر چه اولاد اسلام</p>	<p>غفور و مولان اجمالی که در نوازش اولاد اولاد اولاد اولاد اولاد قرابت اولاد اولاد اولاد اولاد کرده اولاد اولاد اولاد اولاد اولاد اولاد اولاد اولاد اولاد محمد در هر چه اولاد اولاد اولاد نوران با اولاد اولاد اولاد اولاد ولایت بیرون ظاهر اولاد اولاد هدایت بی اولاد اولاد اولاد اولاد لا خلاف اولاد اولاد اولاد اولاد بنیادی اولاد اولاد اولاد اولاد اولاد اولاد اولاد اولاد اولاد</p>
---	--

yk. 15a.

Kaynaklar

- Arat, Reşit Rahmeti. *Eski Türk Şiiri*. Ankara: TDK, 1991.
- Aslan, Üzeyir. "XVIII. yüzyıl Mutasavvıf Şairlerinden Fahrî Ahmed ve Elif-Nâme Şerhi." *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, s. 19 (2008): 157-192.
- Ay, Sibel. "Muhammed Râğib ve İki Tasavvufî Risalesi: Pend-i Sâlikân ve Tuhfe-i Derişân." *Littera Turca: Journal of Turkish Language and Literature* 9, s. 2 (2023): 239-253.
- Adnan Çağlı. "Halîmî Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Dîvânı'nın Tenkidli Metni" Doktora Tezi. Selçuk Üniversitesi, 1998.
- Batıslan, H. Dilek. "Lisân-ı Pepegî (Kekeme Dili) ile Yazılmış Bir Elifnâme Örneği." *Littera Turca: Journal of Turkish Language and Literature* 7, s. 4 (2021): 964-976.
- Çelik Vural, Büşra. "Ehlî'nin Dîvân-nâme Temalı Elif-nâme'si." *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, s. 108 (Aralık 2023): 438-453.
- Çukurlu, Talip. *İşyânî Dîvân: İnceleme-Metin-Tıpkıbasım*. İstanbul: Dün Bugün Yarın Yayınları, 2022.
- Eğri, Sadettin. "Ali Rûmî'nin Elif-Nâmelerinde Şahıs ve Eser İsimleri." *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 24, s. 44 (2023): 39-55.
- Gökbek, Ahmet. *Alevi Bektaşî Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi, 2019.
- Güvenç, Ahmet Özgür. "Latin Alfabesine Göre Ortaya Konan Elifnameler Üzerine." *Turkish Studies: International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, no. 8 (Fall 2013): 1003-1016.
- Güzel, Abdurrahman. *Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı*. Ankara: Akçağ, 2006.
- Kaçar, Burhan. "Türk Edebiyatında Elif-nameler." *V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Sektöryel Bildirileri Kitabı I*, 310-311. Ankara: Kültür Bakanlığı, 1997.
- Kaplan, Hasan. "Klasik Türk Edebiyatında Elifname Geleneği ve İsmail Hikmetî'nin Elif-nâmeleri." *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi* 6, s. 2 (2022): 437-484.
- Kâşânî, Abdürrezzak. *Tasavvuf Sözlüğü*. Çeviren Ekrem Demirli. İstanbul: İz Yayıncılık, 2015.
- Kaya, Doğan. *Ansiklopedik Türk Halk Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Akçağ, 2007.
- Mütercim Âsım Efendi. *Burhân-ı Kâtî*. Hazırlayan Mürsel Öztürk ve Derya Örs. Ankara: TDK, 2000.
- Özkat, Mustafa. "Türk Edebiyatında Manzum Meşâyih Silsile-nâmeleri (Tasavvufî Silsile-nâmeler - Tarikat Silsile-nâmeleri)." *Divan Edebiyatı Dergisi*, s. 28 (2022): 479-543.
- Öztoprak, Nihat. "Elifnâmelerin Tertip Hususiyetleri ve Metin Tesisindeki Yeri." *Uluslararası Türklük Bilgisi Sempozyumu: 25-27 Nisan 2007: Bildiriler* 2, 817-829. Erzurum, 2009.
- Temizkan, Mehmet. *Türk Edebiyatında Harf Şiirleri ve Elif-nâmeler*. İzmir: Külçüoğlu Kültür Merkezi Yayınları, 2007.
- Tökel, Dursun Ali. *Divan Şiirinde Harf Simgeliği*. Ankara: Hece, 2003.
- Uzun, Mustafa İsmet. "Elif." *TDVİA*, XI, 37, <https://islamansiklopedisi.org.tr/elif#2-e-debiyat> (erişim 4 Kasım 2024).
- Yıldırım, Ayten. "XIX. Asrın Bilinmeyen Şairi Vasfî ve İki Elif-Nâme'si." *Divan Edebiyatı Dergisi*, s. 28 (2022): 691-713.
- Yılmaz, Mehmet. *Kültürümüzde Ayet ve Hadisler: Ansiklopedik Sözlük*, İstanbul: Kesit, 2013.